

Za akademikom, profesorom MUDr. Jánom Štefanovičom, DrSc.

Nedávno, 19. novembra 2022, oslávil prof. MUDr. Ján Štefanovič, DrSc., akademik SAV člen-korešpondent Československej akadémie vied, svoje deväťdesiate štvrté narodeniny. Ani nie o mesiac sa však jeho čas naplnil a 7. decembra 2022 nás významný slovenský pedagóg, vedec, mikrobiológ a imunológ navždy opustil.

Profesor Ján Štefanovič sa narodil v Moravskom Lieskovom 19. novembra 1928. Maturoval na gymnáziu v Banskej Bystrici (1948) a ďalej študoval na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského (LF UK) v Bratislave, kde promoval v roku 1953. S touto fakultou ostala spojená aj celá jeho ďalšia profesionálna dráha, veď už ešte pred promóciou začal pracovať na jej Ústave chémie.

Imunológia sa na LF UK vo svojich počiatkoch rozvíjala na Ústave mikrobiológie UK, ktorý bol v tom čase súčasťou Katedry patologickej anatómie LF UK a viedol ho MUDr. R. Sónak. Ústav mikrobiológie ostal verný imunológii aj po jeho odchode (1958), a to aj napriek tomu, že sa zlúčil s Ústavom epidemiológie. V roku 1961 sa pracovisko rozdelilo a vznikla Katedra mikrobiológie a imunológie, ktorého vedúcim sa stal prof. J. Štefanovič (vtedy ešte docent) a bol prednostom tejto katedry, neskôr premenovanej na Katedru lekárskej mikrobiológie a imunológie. Osud chcel, aby prof. Štefanovič rozvíjal dva odbory – mikrobiológiu a imunológiu. Kým mikrobiológia bola už etablovaným vedným odborom, imunológia sa začala len postupne rozvíjať v jej lone a prof. Štefanovič bol ten, ktorý ju na LF UK začal rozvíjať ako prvý. Ako začínajúci asistent absolvoval študijný pobyt na Imunologickom oddelení Mikrobiologického ústavu Československej akadémie vied (ČSAV) v Prahe, vedenom vtedy prof. MUDr. Jaroslavom Šterzlom, DrSc., a stal sa interným aspirantom tohto ústavu. Dynamická atmosféra tohto svetovo uznávaného pracoviska nadchla mladého doktora Štefanoviča práve pre imunológiu. Ako začínajúci imunológ absolvoval neskôr štu-

dijný pobyt v Pasteurovom ústave v Paríži na oddelení vedenom popredným francúzskym imunológom, prof. P. Grabarom. Nasledovali ďalšie vedecké stáže vo Veľkej Británii, Dánsku a Švédsku, kde mal možnosť pracovať na špičkových vedeckých pracoviskách a získať početné medzinárodné kontakty. Systematicky budoval predovšetkým úzke vzťahy s významnými českými imunológmi a mikrobiológmi. Práve tieto mu neskôr poskytli nadhľad a umožnili širokú orientáciu v rýchlo a komplexne sa rozvíjajúcej imunológii. Po prevzatí vedenia samostatného Ústavu mikrobiológie a imunológie LF UK v roku 1961 postupne vytvoril tím mimoriadne schopných spolupracovníkov. S ich pomocou rozšíril a upevnil medzinárodné kontakty a súčasne vybudoval na pracovisku samostatné úseky orientované na imunochémiu, celulárnu a humorálnu prirodzenú imunitu a transplantačnú imunológiu. Rozmach imunológie na katedre viedol k potrebe vytvorenia samostatného Imunologického ústavu, čo sa prof. Štefanovičovi podarilo v roku 1981 kedy vznikol samostatný Ústav imunológie Univerzity Komenského.

Vedecká orientácia prof. Štefanoviča sa spočiatku sústreďovala predovšetkým na imunochémiu a jeho prvé úspešné práce súviseli so zahraničnými stážami na popredných svetových pracoviskách. Boli venované katepsínom a degradačným procesom študovaným na králičích lymfocytoch a makrofágoch. S budovaním vedecko-výskumnej bázy Katedry mikrobiológie a imunológie LF UK sa postupne jeho vedecká profi- lácia rozšírila o fagocytózu, fagocytové funkcie séra, komplement, enzýmové systémy séra a napokon aj o transplantačnú imunológiu. Ako vedecká osobnosť participoval na početných výskumných projektoch. Ním vedené pracovisko koordinovalo výskum v oblasti prirodzenej imunity v celom bývalom Československu a vedecká činnosť prerastala aj do početných spoluprác s inými klinickými odbormi, kam sa nové poznatky imunológie a mikrobiológie postupne prakticky premietali.

Publikačnú činnosť prof. Štefanoviča možno vyčíslíť len ťažko, svedčí o nej takmer 400 vedeckých a odborných publikácií a nespočítateľný počet prednášok.

Kandidátsku dizertačnú prácu na tému „Účasť proteolytických enzýmov a séra v imunitných pochodoch organizmu“ obhájil v roku 1960, v roku 1961 habilitoval v odbore lekárská mikrobiológia a imunológia a v roku 1971 bol menovaný za profesora. Doktorskú dizertačnú prácu „Imunologické aspekty degradačných systémov organizmu“ obhájil v roku 1982. V roku 1987 sa stal akademikom SAV a od roku 1988 aj členom-korešpondentom ČSAV. Ako pedagóg bol prof. Štefanovič vždy vynikajúcim prednášateľom, ktorý dokázal nadchnúť svojich poslucháčov, alebo upútať ich vtipnou poznámkou, ktorá sa nezmazateľne vryla do pamäti jeho poslucháčov. Bol tiež tolerantným, trpezlivým a veľkorysým examinátorom. Významne sa podieľal na založení dcérskeho Ústavu mikrobiológie a imunológie Jesseniovej Lekárskej fakulty UK v Martine v roku 1969 a imunológiu v začiatkoch výučby tohto odboru systematicky prednášal aj poslucháčom Prírodovedeckej fakulty UK v Bratislave. Jeho meno sa spája s viac ako 20 knižnými publikáciami a učebnými textami z lekárskej mikrobiológie a imunológie. Odbornú prácu a úsilie spojené s budovaním imunológie na Slovensku si nemožno predstaviť oddelene od množstva spoločenských aktivít, ktoré bolo potrebné na dosiahnutie ambiciózných cieľov realizovať. Takmer 30 rokov, nepretržite od roku 1961 až do roku 1990, viedol prof. Štefanovič Katedru mikrobiológie a imunológie LF UK v Bratislave. Od založenia Subkatedry klinickej imunológie Inštitútu pre ďalšie vzdelávanie lekárov a farmaceutov v Bratislave (dnes SZU) v roku 1972 bol dlhé roky jej vedúcim. Po založení Imunologického ústavu Univerzity Komenského v roku 1981 až do jeho zlúčenia s Katedrou imunológie LF UK v roku 1990 viedol aj toto výskumné pracovisko. V rokoch 1963–1965 bol prodekanom LF UK a v rokoch 1974–1978 prorektorom Univerzity Komenského. Po dlhú dobu pôsobil aj ako hlavný odborník Ministerstva zdravotníctva pre lekársku imunológiu.

Popri vlastnom raste venoval profesor Štefanovič osobitnú pozornosť odbornému rastu svojich spolupracovníkov. Na pracoviskách, ktoré viedol, obhájili postupne 32 pracovníci kandidátske a 5 doktorské dizertačné práce. Pod jeho vedením postupne v odbore habilitovalo 8 z jeho spolupracovníkov a žiakov, z ktorých štyria sa neskôr stali profesormi. Prof. Štefanovič cieľavedome propagoval odbor aj medzi študentmi a aktívne podporoval študentskú vedeckú činnosť. Na katedre, ktorú viedol, pracovalo vždy viacero študentov v rámci študentskej vedeckej a odbornej činnosti. Mnohí z nich ostali vedeckej práci a odboru verní aj po promócií. Nemožno obísť ani jeho pôsobenie v redakčných radách viacerých odborných časopisov, bol členom početných komisií SAV a ČSAV a členom komisie pre obhajoby kandidátskych a doktorských dizertačných prác.

Akademik Štefanovič sa nezmazateľne zapísal do historických análov ako zakladateľ oficiálnej Československej imunologickej spoločnosti. Prvé špecializované centrá výskumu v bývalom Československu sa vytvárali v ústavoch lekárskej mikrobiológie na Karlovej univerzite v Prahe, Plzni a Hradci Králové, na Masarykovej univerzite v Brne, na Palackého univerzite v Olomouci, na Komenského univerzite v Bratislave a Šafárikovej univerzite v Košiciach. Imunologickú činnosť v týchto strediskách ďalej rozširovali výskumné ústavy, predovšetkým tie, ktoré patrili rezortu Ministerstva zdravotníctva, ale najvýznamnejšie v centrách imunológie Československej akadémie vied (ČSAV). Postupne imunológovia v Československu pociťovali naliehavú potrebu vzájomných kontaktov a spolupráce, koordinácie výskumu, výučby a postgraduálneho vzdelávania, čo by mala zaisťovať odborná spoločnosť. Vznik samostatnej imunologickej spoločnosti však v tej dobe komunistické vedenie nepovolilo. Pretože nebolo možné zriadiť samostatnú imunologickú spoločnosť, rozhodlo sa pokúsiť sa o zriadenie nezávislej Imunologickej sekcie v rámci Československej biologickej spoločnosti. Táto sekcia bola napokon skutočne ustanovená v apríli 1973. V roku 1986 sa začala politická klíma uvoľňovať, čo umožnilo konečne získať súhlas k ustanoveniu Československej imunologickej spoločnosti, ktorá sa následne stala členom IUIS (International Union of Immunological Societies) ako aj EFIS (European Federation of Immunological Societies). Táto novo zriadená spoločnosť si zvolila za svojho prvého predsedu práve prof. Jána Štefanoviča, čo už samé o sebe vyjadruje jeho kvality, úctu a uznanie, ktoré v spoločnosti požíval.

Aj keď vedecko-odborná činnosť a meno profesora Jána Štefanoviča sa najčastejšie spája s imunológiou, treba pripomenúť, že ako pedagóg, vedec a odborník, prof. Štefanovič vždy bol, a aj ostal mikrobiológom. Ešte na začiatku jeho, predovšetkým imunologicky orientovanej vedeckej kariéry, venoval sa aj problematike streptokokových infekcií a v rámci nich najmä diagnostike sekundárnych, čo si vtedy aktuálne vynútila spoločenská požiadavka. Neskôr to bola problematika baktériových infekcií urogenitálneho traktu, štúdium gramnegatívnych nefermentujúcich baktérií ako vyvolávateľov závažných chorôb a problematika infekcií spôsobených stafylokokmi. Prof. Štefanovič takmer 30 rokov odborne garantoval činnosť diagnostického Mikrobiologického oddelenia Katedry mikrobiológie a imunológie LF UK a viac ako 20 rokov externe viedol diagnostické Mikrobiologické oddelenie Štátneho ústavu národného zdravia. V rokoch 1988–1990 viedol Katedru lekárskej mikrobiológie Slovenskej postgraduálnej akadémie medicíny. Na poli mikrobiológie profesor Štefanovič aktívne pôsobil v Mikrobiologicko-epidemiologickej spoločnosti Slovenskej lekárskej spoločnosti (SLS). Požíval mimoriadnu úctu a mal nezastupiteľné miesto v radoch

Slovenskej spoločnosti klinickej mikrobiológie SLS a Sekcie klinickej mikrobiológie Slovenskej lekárskej komory (SLK).

Odborná, vedecká, pedagogická a aj spoločenská činnosť prof. Štefanoviča bola vždy vnímaná pozitívne a bola opakovane aj vysoko ohodnotená. Popri početných oceneniach odborných spoločností bol nositeľom Medaily J. E. Purkyně (1973), štátneho vyznamenania Za vynikajúcu prácu (1978), Ceny ministra zdravotníctva SSR (1979), Národnej ceny (1984), Radu práce (1988) a od roku 2008 aj Radu Ľudovíta Štúra I. triedy. Jeho prácu ocenila aj SLK, keď z rúk jej prezidenta, prof. MUDr. Petra Krištúfka, CSc., prebral medailu vydanú ako pripomienku na založenie Spoločnosti lekársko-slovenskej v Pešti. Podobne bola jeho celoživotná práca ocenená jeho uvedením do Dvorany slávy slovenskej medicíny Slovenskej lekárskej spoločnosti v roku 2014.

Oficiálny odchod prof. Štefanoviča do dôchodku v roku 1991 si mnohí ani neuvedomili. Oslobodenie od nie vždy vítaných úloh a povinností mu otvorilo nový priestor pre tvorivú prácu. Spriatelil sa s modernými informačnými technológiami a tie mu umožnili vnoriť sa s novou energiou do tokov najnovších vedeckých informácií. Popri tom sa ochotne zúčastňoval na vedeckých konferenciách, pôsobil ako odborný konzultant a prispieval do odborných časopisov. Neúnavne sa venoval zostavovaniu ďalších a ďalších monografických spisov. Mnohým, ktorí v dnešnej hektickej dobe už strácame prehľad v rozširujúcich sa odboroch, v utriedenej podobe sprostredkoval najmodernejšie poznatky z oblasti starnutia a imunity, upresnil význam mikroorganizmov

pre prirodzenú imunitu alebo nám priblížil najnovšie pohľady na úlohu mikroorganizmov pri vzniku chorôb, ktoré postihujú človeka. S čitateľmi sa popri tom nenápadne delil aj o svoje úvahy o vede, o jej poslaní, či o základných etických princípoch vedy a medicíny. Monografia „Lexikón bakteriológie“, či spis „Mikroorganizmy človeka v zdraví a chorobe“ boli určené do rúk všetkých lekárov na Slovensku a predstavovali jedinečný spôsob, ako priblížiť najmodernejšie poznatky imunológie a klinickej mikrobiológie lekárovi v praxi. Je obdivuhodné, ako aj v svojom pokročilom veku si dokázal zachovať životnú sviežosť. Ved' viesť napr. klub „Sapiencia“, čo robil viaceré roky, je tiež odrazom jeho vitality, komunikácie a snahy posúvať veci v rámci svojich možností čoraz ďalej.

Všetci, ktorí sme mali možnosť počas väčšej, či menšej časti svojej životnej púte spojiť vlastné kroky s krokmi prof. Štefanoviča, vnímame jeho odchod ako nenahraditeľnú stratu. Stratu človeka, ktorý ovplyvňoval a formoval profesionálny vývoj a osud mnohých svojich spolupútnikov a delil sa s nimi o veľkosť a hĺbku ľudského poznania. V mene členov imunologickej a mikrobiologickej obce, ale aj celých generácií lekárov i nelekárov na Slovensku, chceme sa mu preto poďakovať za jeho nadšenie, zápal, inšpirujúcu prácu a neúnavnosť, ktoré venoval v prospech rozvoja odborov lekárskej mikrobiológie a imunológie, ale aj modernej medicíny vôbec.

Akademik prof. MUDr. Ján Štefanovič odpočíva vo svojej rodnej obci, v Moravskom Lieskovom.

*Milan Buc, Milan Nikš a Juraj Hanzen
Bratislava, január 2023*